

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

20

Kuvaukset, mielikuvat, identiteetit

Viipurin kulttuurihistoriaa 1710-1840

TOIM.
PIIA EINONEN & ANTTI RÄIHÄ

Kannen kuvat:

Christian Ferdinand Christensen (1830): Monrepos; Ludvigstein ja Franz Hermann Lafermieren muistomerkki. Museovirasto, Historian kuvakokoelma: HK19490412:2.

Viiipurin valtauksen muistomitali, jonka etupuoli on T. Ivanovin suunnittelema ja takasivu F. Gassin. Mitalin halkaisija on noin 48,5 mm. Se lyötiin Moskovassa ja kaiverrettiin Augsburgissa. Takasivun tekstiin "oCCVpat aVDenteM" sisältyy ns. kronogrammi eli kätkeyty vuosiluku: isoilla kirjaimilla kirjoitetuista muodostuu vuosiluku MDCCVV eli 1710. Kansallismuseo, rahakammio: S:723. Kuva: Jani Oravisjärvi.

Viiipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 20
Kuvaukset, mielikuvat, identiteetit: Viiipurin kulttuurihistoriaa 1710–1840

Toimittaneet: Piia Einonen & Antti Rähä
Graafinen suunnittelu ja taitto: Eemeli Nieminen

ISBN 978-952-67216-6-8 (sid. 1. painos)
ISBN 978-952-67216-7-5 (PDF)
ISSN: 1236-4304 (sarja)

Julkaistu sähköisenä: 2019
Toinen korjattu painos.

Julkaisija: Viiipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, Helsinki

VIIPURIN VANHIN KAUPUNGINKIRJASTO 1808

RAINER KNAPAS

Kaupunkiporvariston uusiin kulttuurimuotoihin kuuluivat kaikkialla 1700-luvun Euroopassa lukuyhdistykset ja lainakirjastot. Ilmiö siirtyi lähinnä Saksasta vuosisadan jälkipuoliskolla myös Ruotsiin, kun 1790-luvulla perustettiin ensimmäiset luku- ja lainakirjastot Vaasaan ja Turkuun. Viipurissa pietarilainen C. T. Dahlgren avasi ensimmäisen lainakirjaston 1785. Pari vuotta toimineessa kirjastossa oli noin 500 nidettä 1700-luvun saksalaista kirjallisuutta. Seuraava lukukirjasto, *Lesebibliothek*, aloitti toimintansa 1806. Taustavaikuttajina olivat edellisenä vuonna perustetun uuden, saksankielisen kymnaasin opettajat. Varsinaisena perustajana oli uskonnon, filosofian, antropologian ja Raamatun selitysoopin yliopettaja August Wilhelm Tappe, Göttingenin ja Erfurtin yliopistojen kasvatti.

Tappen aloitteesta tästä kirjastosta muodostettiin 1808 laajempi, julkinen Kaupunginkirjasto, *Stadtbibliothek*. Tappe lähetti kiertokirjeen Viipurin virkamiehille, upseereille ja johtaville porvareille kutsuen heitä liittymään kirjaston jäseniksi kymmenen ruplan vuosimaksua vastaan. Tappe vetosi siihen, että ”miltei jokaisella sivistyneen maailman kaupungilla” oli oma julkinen kirjastonsa ja hän halusi saattaa myös viipurilaiset osallisiksi ”eurooppalaisen kirjallisuuden parhaimmista ja uusimmista teoksista”. Kirjasto sai käyttöönsä kaksi huonetta Vanhan raatihuoneen ylemmästä kerroksesta ja se oli avoinna tunnin verran keskiviikkoisin ja lauantaisin. Kerralla sai lainata enintään kolme kirjaa.

Kaupunginkirjaston ensimmäinen luettelo painettiin Pietarissa vuonna 1808. Sen johdannossa Tappe esitteli kirjaston syntyhistorian ja luetteli arvojärjestyksessä sen kaikki perustajajäsenet, Viipurin sota- ja siviilikubernööreistä alkaen: kenraaleita, upseereja, valtioneuvoksia, kirkonmiehiä, hallinnon virkamiehiä, raatimiehiä ja tunnettujen kauppahuoneiden edustajia. Jäseninä oli myös kolme vaikutusvaltaista rouvaa: kenraalitar Anna von Sutthoff, konsulinna Marie Hackman ja valtioneuvoksetar Christina Elisabeth Langell.

Kirjakokoelma

Vuoden 1808 luettelon mukaan kirjastossa oli 844 nimikettä. Sen jälkeen painettiin vuosittain lisäluetteloita ja vuonna 1810 kokoelma käsitti 1 356 nimikettä, niteitä oli huomattavasti enemmän. Luettelointi jatkui käsin kirjoitetuilla lisälehdillä, joista viimeinen on vuodelta 1819. Tällöin kirjastossa oli 1 964 numeroitua nimikettä, joista yhdeksänkymmentä prosenttia oli saksankielisiä, loppuosa jakautui melko tasan ranskan- ja venäjänkielisten teosten kesken. Ruotsinkielisiä kirjoja ei ollut yhtäkään.

Sisältönsä puolesta Kaupunginkirjasto seurasi monipuolisesti aikakautensa saksalaista kirjallista kulttuuria ja siinä olivat edustettuina kaikki sen lähivuosisikymmenten vaiheet ja koulukunnat 1700-luvun lopulta aivan uusimpiin uutuuksiin. Alkuun Tappe tilasi Viipuriin nimenomaan saksalaisten aikalaikirjailijoiden teoksia: edustettuina olivat Lessing, Herder, Goethe, Schiller, Christoph Martin Wieland ja Jean Paul. Lisäksi hankittiin englantilaisia klassikoita saksankielisinä käännöksinä, kuten Sternin *Tristram Shandy*, Thomsonin *The Seasons*, Youngin *Night Thoughts* tai *Ossianin laulut*. Näytelmiä oli runsaasti, erityisesti suosittun

August von Kotzebuen tuotantoa sekä luonnollisesti romaaneja, ajanvietekirjallisuutta ja matkakuvauksia.

Saksalaisen romantiikan kauden uutta kirjallisuutta saatiin heti tuoreeltaan Viipuriin. Lueteloissa esiintyy Novaliksen, A. W. Schlegelin, Heinrich von Kleistin, Ludwig Uhlandin, de la Motte Fouqué ja E. T. A. Hoffmannin teoksia jo niiden ilmestymisvuosina. Viipurin sijainti pietarilaisen kulttuurin vaikutuspiirissä toi kirjastoon omat lisänsä. Venäjän kirjallisuuden silloiset suosikkinimet esiintyvät nekin kirjaston kokoelmissa: Nikolai Karamzin, näytelmäkirjailijat Sumarokov ja Heraskov sekä kirjailijana tunnettu Viipurin siviilikubernööri Nikolai Emin. Venäjänkielisinä käännöksinä kirjastossa tulivat vastaan Goethe, Schiller, Lafontaine, Kotzebue, Molière, Marmontel, Chateaubriand sekä vanhoista klassikoista Cicero ja Vergilius.

Saksalaisuus Venäjällä

Saksankielistä *Russica*-kirjallisuutta – historiaa, matkakuvauksia, hallitsijoiden elämäkertoja – oli suhteellisen runsaasti, samoin ajankohtaista sotahistoriaa ja Napoleon-aiheista kirjallisuutta. Viipurin Kaupunginkirjaston valikoimassa oli esillä kaksi erilaista, ranskalaisvastaista näkökulmaa Napoleonin aikakauden tapahtumiin: toisaalta venäläinen patriotismi ja toisaalta nouseva saksalainen kansallismielisyys ja sen radikaalitkin edustajat, kuten Friedrich Schleiermacher, Ernst Moritz Arndt, Gottfried Seume, Johann Gottlieb Fichte tai sotarunoilija Theodor Körner.

Kirjastoon ei hankittu sanomalehtiä, mutta aikakausi- ja sarjajulkaisut vahvistivat yhteyttä Viipurin kahteen saksankieliseen kulttuuripiiriin, Venäjän ja varsinaisen Saksan suuntaan. Tartosta saatiin *Dorpater Zeitung* ja Pietarista siellä julkaistuja aikakauskirjoja: *Der Zuschauer*, *Nordisches Archiv* ja *Ruthenia*. Kirjaston valikoimaan ei kuulunut lainkaan luonnontieteellistä, teologista tai uskonnollista kirjallisuutta. Kokonaisuutena se oli nimenomaan sekularisoidun, uudenlaisen maallisen sivistyksen, *Bildungin*, edustaja. Samaan aikaan oli myös Viipurin kymnaasin suojiin koottu huomattava kirjakokoelma, joka 1812 käsitti jo noin 2 500 nidettä.

Stadtbibliothekin noin kymmenen vuotta kestänyt kukoistusvaihe oli selvästi sidoksissa kymnaasin ympärille kehittyneisiin saksankielisiin sivistyspyrkimyksiin. Viipuri sai osansa Aleksanteri I:n koulutus- ja yliopistouudistuksista, joihin kuului koko koulujärjestelmän uudelleenorganisointi yliopistojen alaisiin opetuspiireihin. Viipurin kohdalla koulujen opetusta johdettiin Tarton uudesta saksankielisestä yliopistosta, jonne myös Vanhan Suomen alueelta kotoisin olevat ylioppilaat ohjattiin. Viipurin kuvernementti oli monessa suhteessa verrattavissa Venäjän läntisiin Itämeren provinssihin, joissa saksan kielellä oli valta-asema kaupunkiporvariston, luterilaisen kirkon ja kirjallisen kulttuurin piirissä.

Kaupunginkirjaston perustaminen, sen toiminta ja sen suoraan saksalaisista alkulähteistään välittämä kirjallinen kulttuuri on Viipurin historiassa esimerkki sen moninaisista, kieleen sidottujen kulttuurimuotojen ”kotiuttamisesta”. Kaukana Saksasta, Venäjän valtakuntaan kuuluneessa kuvernementtikaupungissa kulttuurin sisältö ja painotukset mukautuivat paikallisiin oloihin, mutta myös muuttivat niitä.

Vuoden 1812 jälkeen Viipurin saksankielinen kulttuuri joutui vähitellen väistymään ruotsinkielisen tieltä ja 1830-luvun kuluessa nousivat myös suomenkieliset sivistysharrastukset

näkyvästi esille. August Wilhelm Tappe oli muuttanut Viipurista Pietariin jo 1814 ja hänen *Stadtbibliothekinsa* toiminta hiipui. Vuonna 1841 kaupunkiin perustettiin uusi ”Ruotsalainen ja suomalainen Lukuseura ja Lainakirjasto”, joka kymmenen vuoden päästä otti haltuunsa myös edeltäjänsä saksankieliset kirjat. Näistä yhdistetyistä kokoelmista muodostettiin 1861 uusi kaupunginkirjasto.

Tutkimuskirjallisuus

[August Wilhelm Tappe] (1808), *Erstes Bücher-Verzeichniss der Wiburgschen Stadtbibliothek*. St. Petersburg: M.C. Iversen.

Sven Hirn (2009), Karjalan kaupunginkirjastot Viipuria myöten. *Suomen yleisten kirjastojen historia*, toim. Ilkka Mäkinen. Helsinki: BTJ Finland, 814–846.

Rainer Knapas (2017), Viipurin vanhin kaupunginkirjasto. *Bibliophilos* 1, 30–37.